

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>

LINGUOCULTURAL ANALYSIS OF CERTAIN METAPHORS IN THE NOVEL “MIRONSHOH MIRZO”

Zohida Kodirjonova

3rd-year Doctoral Student (Specialization: Uzbek Language)

Andijan State University

Science ID: FAN-0726-0021

qodirjonovazohida9@gmail.com

Andijan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: metaphor, the novel "Mironshoh Mirzo," historical-literary text, linguocultural analysis.

Abstract: Metaphors are considered linguistic units that encapsulate facets of a people's national identity, worldview, way of thinking, and culture. This article presents a linguocultural analysis of specific metaphors found in historical-literary texts.

Received: 27.07.26**Accepted:** 28.07.26**Published:** 29.07.26

“MIRONSHOH MIRZO” ROMANIDAGI AYRMON METAFORALARNING LINGVOMADANIY TAHLILI

Zohida Qodirjonova

O'zbek tili ixtisosligi 3-kurs doktoranti

Andijon davlat universiteti

Ilmiy identifikatsiya raqami: FAN-0726-0021

qodirjonovazohida9@gmail.com

Andijon, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: metafora, “Mironshoh mirzo” romani, tarixiy-badiiy matn, lingvomadaniy tahlil.

Annotatsiya: Metaforalar bu bir xalqning milliy o'ziga xosligi, dunyoqarashi, fikrlash tarzi va madaniyati qirralarini o'zida jamlagan birliklardan biri sanaldi. Ushbu maqolada tarixiy-badiiy matnlar tarkibidagi ayrimin metaforalarning lingvomadaniy tahlili keltirilgan.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ МЕТАФОР В РОМАНЕ «МИРОНШО МИРЗО»

Зоҳида Қодиржонова

Докторант 3 курса (специализация: узбекский язык)

Андижанский государственный университет

Научный идентификационный номер: FAN-0726-0021

itojiboyev363@gmail.com

Андижан, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: метафора, роман «Мироншох Мирзо», историко-литературный текст, лингвокультурологический анализ.	Аннотация: Метафоры рассматриваются как языковые единицы, воплощающие в себе грани национальной идентичности, мировоззрения, образа мышления и культуры народа. В данной статье представлен лингвокультурологический анализ конкретных метафор, встречающихся в историко-литературных текстах.
--	---

Kirish. Tadqiqotlarda metaforalar ongning universalialari sifatida belgilangan. Zamonaviy psixologlar dunyoni metaforalar asosida ko'rishni insonning genezisi va madaniyati bilan bog'lashga harakat qilishadi. Bobo tilning metaforik xususiyatga ega bo'lgani, protokommunikatsiyaning esa metaforalar darajasida amalga oshirilgani haqida taxmin qilinadi.[5] Inson miyasi mohiyatan o'zgaruvchan va nihoyatda yaratuvchidir. Unda har daqiqada kutilmagan jarayonlar va mexanizmlar sodir bo'ladi, lekin ular ko'pincha oldindan aytish mumkin bo'lgan o'xshashliklarni, taqqoslashlarni, solishtirishni keltirib chiqaradi. Biron narsa yoki hodisaning nomi tez fursatda nimasi bilandir birinchisini eslatadigan va unga o'xshash boshqa bir narsaning ma'nosiga aylanishi mumkin. Fanda bu mexanizm ma'no ko'chishi deb ataladi va uni metafora deb ham atash mumkin.[1]

Metafora har bir xalqning milliy-madaniy xususiyatlari, an'analari, urfodatlari, dunyoqarashini aks ettiradigan ko'p qirrali lingvistik hodisadir.[2]

Har bir til va madaniyat o'zining o'ziga xos tasavvurlari, qadriyatlari, tarixiy tajribalari va ijtimoiy kontekstlariga ega bo'lib, ular metaforalar orqali ifodalanadi. Har bir madaniyatning asosiy qadriyatlari asosiy tushunchalarning metaforik tuzilmalariga mos keladi va bu qadriyatlar mustaqil ravishda emas, balki ushbu madaniyatda ildiz otgan konseptual tizimga mos keladi.[3]

Tarixiy-badiiy matn tarkibida metaforalarning qo'llanilishi bir qancha madaniy vazifalarni o'zida jamlaydi. "Ulug' saltanat" asarining uchinchi qismi hisoblangan "Mironshoh Mirzo" romanida buning yaqqol misollarini uchratishimiz mumkin. Masalan, Amir Temur xayolga cho'mdi va ko'p yillar muhtasham Bog'i Chinor oqshomlaridan birida ...[4:294]

Cho'mmoq fe'li asosan subyektning biror suyuqlikka (suvga) to'liq kirishi, g'arq bo'lishini anglatadi. Ushbu o'rinda u mavhum tushuncha xayol so'ziga ko'chib, metafora hosil qilgan. Lingvomadaniy jihatdan, insonning chuqur o'yga toldi, atrofni butunlay unutib, o'z fikrlari

ummoniga g'arq bo'lgan holati sharqona badiiy tafakkurda chuqur psixologik tasvir vositasi hisoblanadi. Davlat hukmdorining saltanat va uning kelajagi haqida qayg'urayotgan vazmin ramziy qiyofasini ochib beradi.

Yana bir misol: ...balki bu to'g'ri emasdir! – ko'zi tekkanday bo'lganini o'zi Saroymulxonimga aytgani esiga tushdi.[4:294]

Ko'zi tegmoq o'zbek xalqi va umuman islom olami, sharq xalqlari madaniyatida juda chuqur ildiz otgan mifologik va diniy dunyoqarash mahsulidir. Bu lingvokulturema hisoblanib, kishi yoki biron narsaga hasad, hayrat yoki ortiqcha havas bilan qarash natijasida yetadigan ma'naviy-jismoniy zararni anglatadi. Matnda salbiy ta'sir ostida qolish, to'satdan kasallanish yoki ishlarning orqaga ketish sababini ramziy asoslash uchun ishlatilgan.

Vaqt o'tgani (Vaqtning harakati) metaforasi

Vaqt o'tganini ham sezmedi. Ich sirga to'lib ketganidan Iskandar Zurqaynarning sataroshiday dardini kimga yorishni bilmasdi.[4:295]

Vaqt — mavhum tushuncha. Unga fazoviy harakat – o'tishi xususiyatining berilishi dunyo tillari uchun universal metafora bo'lsa-da, sharq falsafasida u hayotning o'tkinchiligi, umr g'animatligi va inson subyektining vaqt qarshisidagi ojizligi konsepti bilan chambarchas bog'liq. Qahramonning chuqur o'y-fikrlar dunyosiga sho'ng'ib, real vaqt o'lchovini yo'qotganligi obrazli tarzda ko'rsatilgan.

Yuqoridagi jumla tarkibida yana bir necha metaforalar qo'llangan. Ulardan biri ichi sirga to'lib ketmoq metaforasidir. Bu yerda insonning ruhiyati, ongi va xotirasi bo'sh bir idishga yoki hovuzga, u saqlayotgan mavhum tushuncha —sir esa o'sha idishni to'ldirib turgan suyuqlikka yoki moddiy narsaga o'xshatilgan. Idishga narsa haddan tashqari ko'p solinsa, u to'lib-toshgani kabi, inson ham og'ir sirni ichida uzoq saqlasa, ruhiy bosim ortib, to'lib ketadi. O'zbek va umuman sharq madaniyatida “ich” (botin) tushunchasi insonning sirlari, niyatlari va haqiqiy qiyofasi saqlanadigan eng maxfiy makondir. Sharqona tarbiya va andisha mezonlariga ko'ra, kishi har qanday gapni ham doston qilavermasdan, o'z sirini ichida saqlay bilishi ya'ni sirtdan bosiq va sir boy bermaslik yuksak fazilat sanaladi. Biroq sir inson taqdiriga daxldor va juda xavfli bo'lsa, xuddi matndagi Iskandar Zulqarnayn siri kabi, u inson ruhini ezadi. Ichi to'lib ketish o'sha andisha va sabr chegarasining eng so'nggi nuqtaga kelgani, qahramonning dardlashishga, sirni kimgadir ochishga bo'lgan juda kuchli ruhiy ehtiyojini ifodalaydi. Muallif ushbu metafora orqali qahramonning ichki portlash arafasidagi og'ir psixologik holatini juda ta'sirli va xalqchil tilda ochib bergan.

Yana biri esa dardini yormoq metaforasi. Dardini kimga yorishni bilmaslik iborasi ham o'zbek tilining milliy tafakkur tarzi va madaniyatini yorqin aks ettiruvchi konseptual va jismoniy -harakat metaforasidir. Bu yerda yorish - asl ma'nosi: biror qattiq moddiy buyumni, masalan,

yogʻoch, qovun yoki devorni kuch bilan ikkiga boʻlish, yorish feʻli mavhum tushuncha boʻlgan dard soʻziga koʻchirilgan. Dard yorish inson oʻz ichiga berkitgan, tugun qilib qulflagan gʻam-anduhlarini goʻyoki moddiy bir qobiqni yorib, tashqariga chiqarishi, sirdoshiga ochishidir. Bilmaslik esa qahramonning atrofida bunday ogʻir yukni tushuna oladigan, sirni saqlay oladigan ishonchli sirdosh topa olmay, chorasiz qolganini bildiradi. Dard — moddiy yuk: Oʻzbek lingvomadaniyatida dard shunchaki his-tuygʻu emas, balki odamning yelkasini bosib turadigan ogʻir bir yuk sifatida tasavvur qilinadi. Uni yakka oʻzi koʻtarish insonni jismonan va ruhan yemiradi. Dardlashish madaniyati esa sharq xalqlari, xususan oʻzbeklar jamoaviy madaniyatga ega. Bizda ichki kechinmalarni yolgʻiz boshdan kechirish qiyin hisoblanadi. Shuning uchun dardlashish, hasratlashish, koʻngil yozish kabi ijtimoiy-psixologik ehtiyojlar juda muhim. Matndagi qahramon Iskandar sartaroshi timsolida oddiy hasratni emas, balki davlat miqyosidagi, aytilsa boshga balo keltiradigan dahshatli sir-dardni koʻtarib yuribdi. Kimga yorishni bilmaslik atrofda sadoqatli, ishonchli insonning yoʻqligi yoki vaziyatning oʻta xavfliligidan kelib chiqadigan mutlaq yolgʻizlik va ruhiy tushkunlik holatini anglatadi.

Bosh ustida tutmoq –Kamina ham bosh ustida tutadurmen shahzodamni... [294]

Jismoniy harakat - biron narsani boshidan baland koʻtarib turish hurmat, eʼzoz va sadoqat tushunchasiga koʻchirilgan. Oʻzbek lingvomadaniyatida bosh tana aʼzolari ichida eng muqaddasi, inson gʻururi va sharafigining timsoli sanaladi. Biror shaxsni bosh ustida tutish — unga cheksiz hurmat koʻrsatish, uni eng oliy darajada qadrlash va uning irodasiga boʻysunish kabi sharqona sadoqat madaniyatini ifodalaydi.

Mehrga sazovor aylamoq - ...Jahongir Mirzoni ana shunday ardoqlab, alohida mehrga sazovor aylab eridingiz...[294]

Lingvomadaniy tahlil: "Mehr" — mavhum hissiy tushuncha boʻlib, bu yerda u xuddi qoʻl bilan beriladigan moddiy mukofot, inʼom yoki unvon kabi tasvirlangan va "sazovor aylamoq" feʻli bilan birga predmetli metafora hosil qilgan. Sharqona oilaviy va davlat munosabatlarida hukmdorning oʻz yaqinlariga, farzandlariga muhabbat koʻrsatishi shunchaki tuygʻu emas, balki yuksak bir marhamat, ulugʻ mukofot sifatida qabul qilingan.

15. "Achchiq gap" metaforasi

Lotincha varianti: Rost gapni, har qancha achchiq boʻlsa-da, Sodiqqori sabr-toqat bilan eshitib olardi.

Lingvomadaniy tahlil: Taʼm bilish aʼzolariga xos boʻlgan "achchiq" sifati nutqiy mahsulotga — "gap"ga koʻchirilgan (sinestetik metafora). Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi va kundalik hayotida "Rost gap achchiq boʻladi" degan maqol bor. Lingvomadaniy jihatdan, haqiqat insonning nafsoniyatiga tegishi, uni ruhan qiynashi va qabul qilish qiyin boʻlishi sababli eshitganda tilni kuydiradigan doriga yoki taxir taʼmga oʻxshatiladi.

16. "Oila rishtalarini ko'tarmoq" (Munosabatlarni ko'tarish) metaforasi

Lotincha varianti: — Amir Sohibqiron, yuzla oqiza... yuzla oqiza... onasizni munosabatini ko'tara olmay o'lim qattiq, dardga chalinibdi... (295-sahifa, o'ng tomondagi hoshiya yozuvlari bilan belgilangan qism).

Lingvomadaniy tahlil: "Munosabat" yoki "rishta" kabi mavhum ijtimoiy aloqalarga jismoniy og'irlik xususiyati berilib, uni "ko'tara olmaslik" shaklida ifodalangan. Insonlar o'rtasidagi hissiy va oilaviy mas'uliyat, ayriliq dardi sharqona munosabatlar tizimida shunchalik og'ir yukki, inson uning ma'naviy bosimiga dosh berolmasdan jismonan xastalanib qolishi mumkinligi lisoniy qolipga solingan.

17. "Yuz solmoq" (Yuz burmoq / Yuz o'girmoq) metaforasi

Lotincha varianti: ...ustining so'zlari bilan suhbat burib yuborib erga tikilganicha! (Shuningdek, matn ostidagi "yuz soldilar" iborasi ramzi).

Lingvomadaniy tahlil: "Yuz" — sharq madaniyatida insonning or-nomusi, obro'si va muloqot markazidir. Kimningdir so'zidan yoki vaziyatdan iymonib, yerga qarash ("yerga tikilish") yoki yuzini boshqa tomonga burish — andisha, uyat va o'zbekona tortinchoqlik qadriyatlarining tana tili (kinestetik metafora) orqali ifodalanishidir.

Xulosa qilib aytganda, tarixiy-badiiy matnlarda keltirilgan yuqoridagi metaforalar inson ruhiyatidagi ayrim qirralarni o'zbekona lisoniy dunyo manzarasini mukammal ochib beradi. Muallif tomonidan ularning tanlab-tanlab qo'llanilishi esa o'qiguvchiga emotsional ta'sir kuchini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Drujinin, Aleksandr Vasilyevich (2016), "Angliyskiy perfekt: ponyat i obyasnit", Inostranniye yaziki v shkole, 2: 49-53.
2. Juraqobilova, Hamida Xolmatovna (2025), "Kognitiv metaforalar tarjimasi: konseptual va madaniy tafovutlar talqini", Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 5/1: 51-59.
3. Juraqobilova X. O'zbek badiiy matnlardagi kognitiv metaforalarning lingvomadaniy xususiyatlari //XII. Uluslararası Türk Dünyası Sempozyumu. Niğde. 2025. 21-23 Mayıs. 190-bet. <https://share.google/TYv706NCgwTqsnd7d>
4. Muhammad Ali. Ulug' saltanat. 3-kitob. 2024, 294-295-b.
5. Usmanova Sh. Lingvokulturologiya. – Toshkent, 2019. 31-b.